

OPĆI PLAN I PROGRAM ŠIRENJA NAUKE ISLAMA

Samir BEGLEROVIĆ

Poznati podstrek hazreti Pejgambera, alejhi-s-selam: “Prenosite od mene pa makar i jedan ajet”, od vremena svoga izricanja zaokupljao je mnoge muslimane. U modernome dobu citirani podstrek zaokuplja i mnoge a različite institucije muslimana. Vremenom stvorila se svojevrsna didaktička konfuzija, budući da sadržaj koji se prenosi nije u potpunosti predstavljen, a njegovi predstavljeni segmenti konstantno se ponavljaju, što dovodi do “informatičke monotonije”. Postavlja se pitanje može li sadržaj *islamskoga nauka* biti ravnomjerno predstavljen te mogu li svi oblici njegove distribucije biti uvezani uz apsolutno poštivanje neupitne samostalnosti svakoga od njih? Na ovo pitanje pokušali smo dati odgovor u radu koji slijedi, podijelivši ga na tri odjeljka: *islamski nauk u školama*, *islamski nauk u mektebima* te *islamski nauk u medijima*. A uspjeh je samo kod *Allaha* uzvišenoga.

1. ISLAMSKI NAUK U ŠKOLAMA - PROGRAM VJERONAUK I KULTURE RELIGIJA

Kao što je poznato, historija vjeronauka na našim prostorima piše se već odavno. Najkraće

rečeno, otkad je Bosna i Hercegovina izašla iz okvira Osmanskoga carstva vjeronauka je našla svoje mjesto u nastavnome planu i programu.

Budući da svako vrijeme nosi nešto novo u sebi, u smislu novih zahtjeva koji se stavljaju pred čovjeka, tako i sama vjeronauka zahtijeva u svakome vremenu novi pristup. Ne novi samo poradi činjenice da, npr., sedamdesete godine nisu isto što i osamdesete, ili što prvi milenij nije isto što i drugi, a drugi nije isto što i treći, već zato što svako vrijeme nudi drugačiji odraz sveukupnih političko-ekonomskih, odnosno socijalno-prirodnih dešavanja, što znači da svako vrijeme drugačije definira:

- *ciljeve vjeronauke* (doučavanje osnovama vjere, podučavanje osnovama vjere, obrazovanje o vjeri...),
- *program vjeronauke* (npr. da li dati veći akcenat na *didaktičku* ili, pak, na *kurikulumsku tradiciju*),
- *izvore, načine, odnosno oblike predstavljanja sadržaja vjeronauke* (prije se uglavnom pristajalo uz tzv. *izravne izvore*; danas, što planski što stjecajem okolnosti, ogromnu ulogu zadobili su i tzv. *neizravni, medijski, izvori*), te

- *situaciju učenja* (kvalitet i kvantitet učenja, tehničko-ekonomske mogućnosti oformljavanja vještina, prirodno-sociološki uvjeti njegovanja i razvijanja sposobnosti.

a) Smanjenje obima nastavnoga plana i programa vjeronauke

Kako na stranicama "Muallima" tako i na brojnim okruglim stolovima može se pročitati/vidjeti kako je aktualni nastavni plan i program, najblaže rečeno, daleko od idealnoga, te kako je nužno izmijeniti ga. No, po običaju, ništa se konkretno na tom polju ne poduzima. I ne samo da se teret učenicima ne smanjuje, već se konstantno, ovisno o političko-socijalnome diktatu, iz godine u godinu povećava.

Mora nam biti jasno da kakogod osmislili nastavni plan i program teret učeniku neće biti smanjen sve dok se i kvantitativno sam nastavni plan i program ne izmijeni, tj. dok se ne smanji. Naravno, ovakav zahtjev ne bi polučio ništa korisnog ukoliko se smanjenje obima ne bi dovodilo u kontekst sa drugim vidovima prenošenja nauke islama. Ono što želimo predložiti je motrenje nastavnoga plana i programa za osnovnu i srednju školu isključivo kao jednoga segmenta općega plana i programa širenja nauke islama.

Dakle, postojeći pristup podučavanju vjeronauci mora biti viđen kao opći pristup koji se, pored škola, ima širiti i mektebima i medijima. Nije potrebno naglašavati kako su mektebi i škole dvije različite dimenzije podučavanja islamu, te da se za njih koriste različiti programi. Mi govorimo o realnosti: sadržaj koji se sluša u školi uglavnom je identičan sadržaju koji se sluša u mektebu, s tim da su tom bespotrebnome ponavljanju gradiva pridodani i neki specifikumi koji, jedino oni, i čine mekteb različitim od škole.

Naravno, ne treba pristupiti osmišljavanju novih programā kako bi se mekteb pošto-poto razlikovao od škole. Ali je nužno kompletan pristup širenju islamskoga nauka objediniti i oblikovati u jedinstven nastavni plan i program, te ga na logičan način raspodijeliti na škole, mektebe i medije.

Po našem mišljenju, vjeronauka bi trebala podučavati *teoriji vjere*. Dakle, sve ono što vjerodostojno i u potpunosti intelektom može biti objašnjeno našlo bi svoje mjesto u školskome

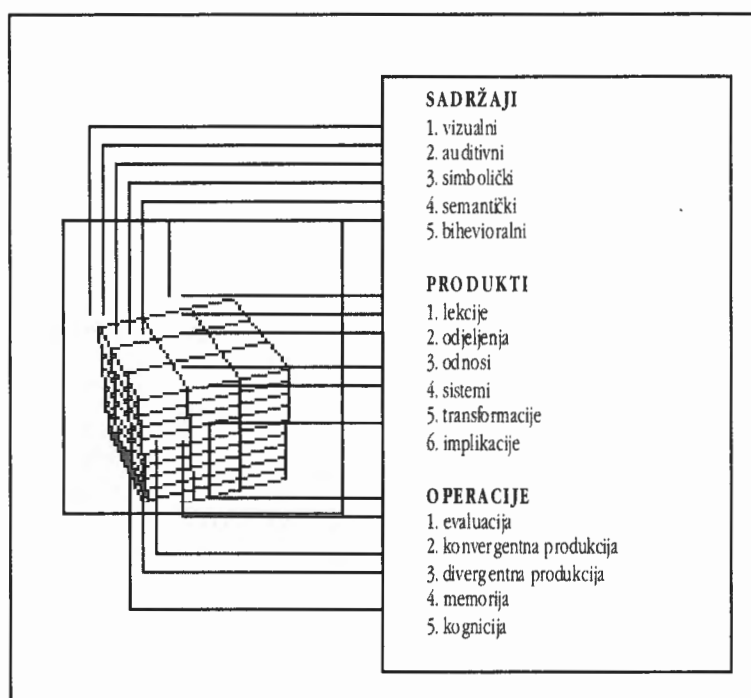
segmentu općega plana i programa širenja islamskoga nauka. Riječ je uglavnom o raznim definicijama i pojašnjenjima vezanim za definicije, koje bi se vršile poznatim metodama: *verbalnim, vizualnim i prakseološkim*. Istina, ovakav sadržaj, ukoliko ne bi vješto bio predstavljen, lahko bi prešao u monotoniju, no ne zaboravimo da bi uklanjanje ostalih dijelova sadržaja umnogome smanjilo količinu gradiva, a samim tim i fond časova.

Ovdje je nužno ukazati na dvije stvari. Prvo, oduzimanje većega dijela prostora teoretiziranju o tjelesnoj komponenti npr. namaza kao dijela obredoslovlja neće imati za posljedicu slabiju informiranost učenika, već naprotiv - kombiniranjem teoretiziranja u školi o duhovnoj komponenti namaza sa mektepskim teoretiziranjem i demonstriranjem njegove fizičke komponente, učenik će biti u stanju maksimalno se posvetiti i jednome i drugome (budući da će u školi učiti jednu zaokruženu cjelinu, a u mektebu drugu) a samu *fenomenologiju islama* doživjet će kao *kompleks* i psihičkih i fizičkih elemenata. Drugim riječima, učenik će shvatiti da je *islam i škola i džamija*.

Druga stvar na koju treba skrenuti pažnju jeste da izostavljanje upoznavanja sa konkretnim historijskim ličnostima bitnim za muslimane kao i sa konkretnim kulturno-civilizacijskim postignućima muslimana ima za cilj kako već spomenuto rasterećenje aktualnoga plana i programa tako i nužno uključenje *medija* kao oblika širenja islamskoga nauka, a u našem vremenu, po nekim statistikama, možda i ključnoga oblika prezentacije ideja.

b) Podsticaj većemu razvoju intelekta i njegovanju originalnosti kod učenika

Usljed bitnog mentalnoga rasterećenja učenika, ovakav sadržaj vjeronauke pozitivno bi utjecao i na veći razvoj intelekta kod učenika, a što je najlakše predstaviti teorijom Gulifordove strukture intelekta. Po ovoj teoriji, inteligencija se shvaća kao sistem sadržaja, produkata i operacija. Budući se svaki pojedinačni obzir sastoji od pet, odnosno šest različitih dimenzija, intelekt je, ustvari, motren kao skup velikoga broja različitih komponenti inteligencije. Svaka komponenta razvija se ovisno o "pažnji koja joj se poklanja", a izloženim pristupom sadržaja vjeronauke obuhvaćene su sve dimenzije.



Guilfordovo viđenje strukture intelekta

Irving Maltzman, napisao je niz studija koje pokazuju da originalnost može biti povećana. Originalnost se odnosi na relativno rijetko ponašanje, neuobičajeno je u određenim uvjetima, ali im odgovara. Maltzman, kao i Nikola S. Filipović (*Mogućnosti i dometi stvaralaštva*, 1988.), razlikuje originalnost od kreativnosti, gdje je kreativnost posljedica originalnoga ponašanja.

Maltzman (1960.) ukazuje na tri metode koje povećavaju originalni odgovor:

- 1) uvođenje neuobičajene stimulans-situacije za koju ne bi vrijedio uobičajen odgovor;
- 2) izazivanje različitih odgovora na istu situaciju i
- 3) izazivanje neuobičajenih odgovora kao tekstualnih odgovora.

Nije potrebno posebno naglašavati da sprovođenje ovih metoda iziskuje mnogo vremena a koje može biti osigurano samo skraćanjem aktualnoga plana i programa. Pored toga, ove i druge slične metode smanjile bi već spomenutu monotoniju i približile učenika realnome življenju islama.

c) O predavačima vjeronauke

Nužno je na ovome mjestu barem spomenuti veliki problem vezan za vjeronaučni kadar. Naime, i pored zdrave logike koja je rezultirala jasnim

stavom Rijaset Islamske zajednice da su predavači na predmetu Vjeronauka svršenicima Fakulteta islamskih nauka, pedagoški smjer, te islamskih pedagoških akademija, u praksi mjesta u školama bivaju popunjena uglavnom osobama sa srednjom stručnom spremom. Svima je jasno da se država Bosna i Hercegovina nalazi u teškome stanju, da većina njenih građana, svakodnevnim rječnikom rečeno, jedva sastavlja kraj s krajem, ali moramo biti svjesni da pravilno, ne samo sadržajno već i metodološko, prenošenje osnova islama ne smije biti diktirano socijalnim problemima. Niko nije neosjetljiv na izuzetno teško socijalno stanje muslimana, ali je znanstveno nedopustivo širenje nauke pretvoriti u rješavanje socijalnih problema. Po našem mišljenju, problemi mogu biti riješeni samo kvalitetnom promjenom sistema obrazovanja unutar institucija čiji je osnivač Rijaset Islamske zajednice, a o čemu smo već pisali u ovome našem časopisu.

Također, treba istaći i da se mnogi svršenicima Fakulteta islamskih nauka i islamskih pedagoških akademija žale i na nejednak tretman svršenika sa potrebnom stručnom spremom. Budući da je vrijeme u kojemu živimo snažno obojeno smutnjom, najbolje bi bilo da se ubuduće svršenicima automatski da i certifikat/saglasnost nadležnoga muftijstva, odnosno Vjersko-prosvjetne službe Islamske zajednice, tako da bi kandidati

ubuduće mogli konkurirati direktno u škole, a muftijstvo i VP služba IZ-a imali bi funkciju koordinatora i savjetodavne službe.

Naš prijedlog je da vjeronauku u osnovnoj školi predaju svršenci islamskih pedagoških akademija, a da vjeronauku u srednjim školama predaju svršenci Fakulteta islamskih nauka, kakav je slučaj i u drugim oblastima.

d) Kontroverze oko uvođenja predmeta "Kultura religija"

Od odluke uvođenja predmeta čiji je radni naziv "kultura religija" pa do danas održan je veliki broj okruglih stolova i drugih oblika savjetovanja ali je također nastao i veliki broj kontroverzi, koje se tiču kako samoga smisla uvođenja ovoga predmeta tako i njegovoga sadržaja i uopće naziva.

Prije svega, nužno je naglasiti neke stvari izuzetno bitne za uvođenje predmeta "kultura religija". Uvođenje ovoga predmeta inicirala su ministarstva oba bh. entiteta a ne OHR. OHR je odluku podržao i iza nje stao. Zašto je ovo važno? Budući da je riječ o vlastima, spomenuti predmet bit će uveden - pošto-poto! Želeći izbjeći situaciju u kojoj bi kreiranje plana i programa ovoga predmeta, određivanje sadržaja udžbenika, te izbor kadra, bili prepušteni ministarstvima, dakle, ne vjerskim zajednicama i crkvama, udruženje za međureligijski rad *Abraham*, iniciralo je, i, što je veoma važno, dobilo podršku OHR-a i ministarstava, organiziranju skupova na kojima su donesene odluke da spomenuto kreiranje nastavnoga plana i programa predmeta "Kultura religija", njegovoga sadržaja, udžbenika i izbor i kvalifikaciju kadrova trebaju vršiti upravo vjerske zajednice i crkve. Tako je i Islamska zajednica dobila mogućnost da kreira dio ovoga predmeta, i sve što to prati, a koji je vezan za interpretaciju islama.

Druga važna stavka jeste da je na svakome skupu potvrđeno da uvođenje predmeta "Kultura religija" nema za cilj, bilo trenutno bilo u konačnici, ukidanje predmeta "Vjeronauka"! Budući da je riječ, kako smo već istakli, o stavovima koje su prihvatili i OHR i ministarstva (dakle vlast) jasno je da ova odluka ima i te kakvu snagu i trajnost.

Naravno, sloboda je kako svakome pojedincu tako i svakoj vjerskoj zajednici, odnosno crkvi, imati svoj zaseban stav. Zato nije čudno što se uporno

govori o namjeri ukidanja vjeronauke uvođenjem predmeta "Kultura religija". Ali je neshvatljivo da se mišljenju pojedinaca i sumnjama vjerskih zajednica, odnosno crkava, pridaje veća pažnja negoli njihovome aktivnome učešću u samome procesu. I naša *Islamska zajednica*, i *Katolička crkva*, i *Pravoslavna crkva*, i *Jevrejska zajednica* - aktivni su učesnici svega što se dešava oko uvođenja "kulture religija". Stoga, sumnje treba izražavati, ali u cilju boljega pristupanja rješenju ovoga problema a ne "tek tako". Logično je uzeti aktivno učešće u procesu uvođenja ovoga predmeta negoli apstiniranjem pružiti mogućnost neteolozima (naročito bivšim marksistima) da vjeru tumače shodno svojim viđenjima. Vrijeme se promijenilo i vjerovatno će, uslijed trenda "nevjerovanja i uklanjanja od institucionalnoga tumačenja vjere", predmet "Kultura religija" biti zanimljiviji učenicima nego predmet "Vjeronauka". Ako teolozi već imaju mogućnost kreiranja kulture religija bolje ju je iskoristiti.

e) Sadržaj predmeta "Kultura religija"

U svjetlu prethodno rečenoga, u ovome radu već oslovljeni model *općega plana i programa širenja nauke islama* obuhvatao bi i predmet "Kultura religija". Naše viđenje plana i programa "kulture religija" kompatibilno je komprehenzijskome shvaćanju spomenutoga modela prezentacije *islamskoga nauka*.

Budući da smo rekli da bi plan i program predmeta "Vjeronauka" predstavljao ono što nazvasmo *teorijom islama*, postavlja se pitanje - u čemu bi se razlikovao plan i programa kulture religija? Naš je prijedlog da sadržaj kojemu se podučava kroz vjeronauku bude "polemičkoga karaktera". Naime, kako vjeronauka predstavlja teoriju islama, očekivati je da u svome sadržaju, a koji se odnosi na druge tradicije, iznese stav, odnosno gledanje islama na druge vjere. Riječ je, dakako, o čisto *teološkome pristupu* sa posebnim akcentom na *eshatologiju*, gdje bi jasno bila istaknuta razlika islamskoga u odnosu na druge svjetopogleda: "A onaj ko hoće drugu vjeru osim islama, od njega neće biti primljena! Na Onome Svijetu on bit će med' gubitnicima." Tu bi "polemički ton" došao do izražaja.

S druge strane, akcentirao bi se i islamski povijesni principi *tehalluma* i *ihsana*, kako ih

oslovljava profesor *Rešid Hafizović*, gdje prvi predstavlja *toleranciju* ka osobama koje misle drugačije, dočim drugi princip jeste *ekumeničnost muslimanskoga genija*, dakle odraz pune spoznaje i prepoznavanja neprikosnovenosti Volje Allaha: "A ti reci: 'Istina je od Gospodara vašega, pa ko hoće - nek' vjeruje, a ko hoće - nek' ne vjeruje!'"

Što se tiče sadržaja predmeta "Kultura religija", on bi bio bez spomenutoga "polemičkoga tona", budući da, barem kako mi to razumijemo, oslovljeni predmet ima za cilj prezentirati određenu tradiciju baštinicima drugih tradicija, što, u konačnici, nema za cilj religijski ili bilo koji drugi sinkretizam, kao ni pokušaj relativiziranja ili isticanja višedimenzionalnosti jedne Istine, već, jednostavno, upoznavanje s drugim i drugačijim i njegovo uvažavanje. Nadati se da će ovakva vrsta spoznaja utjecati na oduhovljenje pluralističkoga življenja te spriječiti eventualne buduće ratove/zločine.

2. ISLAMSKI NAUK U MEKTEBIMA

Trenutna posjećenost mektepske nastave, realno, daleko je od zadovoljavajuće. Naravno, ovo je odraz opće slabe posjećenosti džamija. Stoga je jedan od problema koji zahtijevaju nužno rješenje i - kako privući što veći broj djece na mektepsku pouku? U ovome radu nije nam cilj prezentirati metodu, u smislu cjelovitoga pristupa rješenju, privlačenja i zadržavanja djece u mektebu. Ali ono što, u kontekstu ovoga rada, želimo istaći jeste da trenutni plan (i program) rada u mektebima mora biti revidiran, reviziran i, po našem mišljenju, izmijenjen.

a) Poduka praksi islamskoga života i nužnost osnivanja pedagoškoga instituta Islamske zajednice

Već smo naglasili da u školama treba poučavati teoriju islama. U mektebima, s druge strane, treba pristupiti pouci prakse islamskoga života. Ili, sve ono što se (iz objektivnih razloga) ne može predavati u školi mora biti predmetom mektepske pouke. To se, npr., odnosi na poduku sufari, zatim rad na kira'etu/teđvidu, namazu i sl.

Ukoliko bi, a to je cilj našega pristupa, plan i program mektepske nastave bio usaglašen sa planom i programom školske poduke (i poduke

medijima), postalo bi nepotrebno davati veliki fond časova vjerskim definicijama unutar mektepske pouke. Osnova bi se nalazila u školama. Tako bi sam sadržaj mektepske pouke bio znatno sužen (preciznije - postao bi koncizan) a učenik u dobroj mjeri rasterećen. Ovo je vrlo važno, budući da bi polaznicima mektepske pouke bilo ostavljeno više slobodnoga vremena, a koje bi moglo biti veoma bogato organizirano od strane učitelja u mektebu. Od mašte učitelja ovisilo bi kako zadržavanje učenika u "džamijskome krugu", odnosno "islamskoj atmosferi", tako i privlačenje novih polaznika. Očekivati je da bi neki opći pristup kreiranju slobodnoga vremena bio riješen od strane same Vjersko-prosvjetne službe Islamske zajednice.

Na ovome mjestu trebalo bi razmisliti o osnivanju/pokretanju specijalističkoga pedagoškoga instituta pri Islamskoj zajednici, koji bi se, pored ostaloga, bavio i kreiranjem tog nekoga "općega pristupa" u kreiranju slobodnoga vremena učenika. Budući da svake godine biva oformljen brojnik kadar za oblast islamske pedagogije (riječ je o pedagoškome smjeru Fakulteta islamskih nauka i svršenicima islamskih pedagoških akademija), osnivanje pedagoškoga instituta Islamske zajednice nije uopće nemoguće. Uz pomoć pedagoga koji već posjeduju golemo iskustvo iz ove oblasti života, a nimalo ne sumnjamo da će se staviti na raspolaganje Islamskoj zajednici u vezi s ovim pitanjem, program rada instituta mogao bi veoma brzo biti zacrtan. Naravno, problem su finansije, za šta treba zadužiti muslimane ekonomiste, a što je već tema za neki drugi rad. Kako bilo, osnivanje i rad pedagoškoga instituta Islamske zajednice od velikoga je značaja za muslimane Bosne i Hercegovine.

b) Pokretanje mekteba za odrasle

Već odavno nam se ova ideja "vrzma po glavi". No, uvijek se čovjek nastoji savjetovati kako određeni prijedlog ne bi bio nepotreban ili odveć ishitren. Nakon dugih razgovora sa svojim prijateljem h. Harisom Čengićem, uvjerio sam se u nužnost i ove vrste pouke islamskome nauku. Konkretan podstrek na pisanje o tome dao mi je nedavni razgovor sa Muharem-ef. Omerdićem. On je već inicirao otvaranje mekteba za odrasle ali nije, do sada, naišao na razumijevanje. Možda je tome razlog i usamljenost njegova glasa.

Mektebi za odrasle, barem kako mi to doživljavamo, projekat je koji podrazumijeva pružanje mogućnosti odraslim osobama (počev od srednje škole pa sve do starosne dobi) da na posebnim mjestima uz poseban pristup steknu znanje o islamu uopće, odnosno o pojedinim islamskim znanostima.

Posebna mjesta podrazumijevaju mjesta koja nisu džamijski mektebi. Razlog ovome je jednostavan - kako god mi težili idealu, sasvim je jasno da većina starijih osoba osjeća stid poradi činjenice "da ništa ili veoma malo o islamu znaju". Druga stvar je što, pošto je veoma vjerovatno da nemaju zrele percepciju islama, mektebe mogu vidjeti kao "nekompatibilan pristup njihovoj zrelosti". Kolikogod to nama neugodno zvučalo - realnost je takva, a izmjenom mjesta (ako ništa a ono barem privremenom) mi nemamo šta izgubiti.

Poseban odnos jeste odnos o kojemu govori andragogija, tako da nije potrebno ovu tezu potkrepljivati. Najkraće rečeno, pristup mladima ne može biti identičan pristupu odraslima. Pedagozi to dobro znaju.

c) Posebna mjesta za poučavanje islamu odraslih

Uvažavajući ono što prethodno iznesosmo, postavlja se pitanje - koja, odnosno kakva su to posebna mjesta u kojima bi se vršila pouka odraslih? Prije svega, recimo da bi ta mjesta podijelili u skladu sa fazama kojima se poduka kreće.

Faze podijelismo u skladu sa teorijom *Sternberga* (*Sternberg, 1977.*) o tri dimenzije intelekta koje utječu na ponašanje. Sternberg tvrdi da je ponašanje ovisno od tri podteorije: teorije građe, mentalni proces koji objašnjava ponašanje uopće, teorije iskustva, ponašanje u zadatim situacijama, te teorije konteksta, interakcija ličnosti i vanjskoga svijeta, odnosno utvrđivanje zdravoga ponašanja. Prva teorija ocrtava strukturu i mehanizme ponašanja poput metakognicije i oplemenjivanje spoznajnim komponentama, druga teorija objašnjava ponašanje u skladu sa kontinuumom iskustva, dok treća teorija ponašanje motri unutar socio-kulturnoga konteksta.

Ugrubo, bez izlaganja dodatne argumentacije, proces poduke podijelit ćemo na tri stupnja: početni, srednji, i viši.

Početni stupanj poduke islamu odvijao bi se na mjestima kao što je naš Bošnjački institut. Budući da ga je Adil-beg Zulfikarpašić namijenio Bošnjacima, mislimo da, naravno prethodno izloživši ozbiljan projekat, ne bi trebalo biti problem dobiti saglasnost/podršku/dozvolu upravnih organa Instituta. Ne treba ni isticati koliko bi to značilo polaznicima pouke.

Srednji stupanj uglavnom bi se odvijao u amfiteatrima, npr. Gazi Husrev-begove medrese i Fakulteta islamskih nauka. Sam ambijent veoma je blizak "džamijskome ambijentu". Pretpostavlja se da su na ovome stupnju polaznici već u stanju prepoznati jedinstvo duhovnoga i materijalnoga u islamu, odnosno značaj instituta, škola ali i džamija za muslimane. Ovaj stupanj trebao bi poslužiti i za upoznavanje sa mislećom tradicijom islama. Stoga bi bilo uputno u sklopu pouke održati i nekoliko kurseva o tesavvufu, koji bi se odvijali u tekijama, o šiizmu, koji bi se održavali npr. u Institutu Ibn Sina, te o vehabizmu/selefizmu i bosanskohercegovačkome tradicionalnome pristupu islamu. Ovo bi imalo ogroman značaj za proces međumuslimanskoga razumijevanja uopće, a naročito na prostoru Bosne i Hercegovine.

Viši stadij odvijao bi se u džamijama. Ovime bi krug bio zatvoren a polaznicima bi islam bio predstavljen u cjelini.

d) Kadar za poučavanje odraslih

Neizbježno je prilikom svakoga projekta govoriti o finansijama. Već smo napisali da bi rasprava o finansijskim rješenjima zahtijevala drugu (i mnogo dužu) analizu. Ipak, kada govorimo o kadru koji bi predavao u *mektebima za odrasle*, istodobno rješavamo i jedan finansijski dio.

Po našem mišljenju, kadar bi bio podijeljen na upravu i učitelje. Upravu bi sačinjavali visoko obrazovani pedagozi sa iskustvom, koje bi postavljao direktno pedagoški institut Islamske zajednice. Ovi ljudi imali bi redovnu plaću, i to shodno visini plaća u Državi. Učitelji bi bili apsolvanti islamskih pedagoških akademija (početni i srednji stupanj), odnosno apsolvanti pedagoškoga smjera Fakulteta islamskih nauka (viši stupanj poduke). Njih bi, naravno, postavljali i vodili evidenciju dekanati akademija, odnosno Fakulteta. U početku, apsolvantima bi to bila praksa bez koje ne bi mogli

završiti studij. Poslije, budući da je studentima novac itekako potreban, ako bi se stekli uvjeti bilo bi veoma dobro da im se daje i određeni novčani stimulans.

3. ISLAMSKI NAUK U MEDIJIMA

Posljedji odjeljak našega rada s pravom posvećen je kratkome izlaganju širenja islamskoga nauka putem medija. Jasno je da su mediji već odavno izuzetno utjecajno sredstvo širenja ideja. S razvojem tehnologije, došlo je i do poodvajanja samih različitih tipova medija s obzirom na njihovu moć. Danas nesumnjivo, barem što se tiče naše države, televizija i štampa imaju najveću moć. Moć radija se gubi a elektronski mediji kod nas nemaju niti približno onakvu ulogu kakvu imaju na Zapadu, dakle kakvu imaju u bogatim i razvijenim zemljama.

No, razvoj tehnologije treba pratiti, makar i kaskajući za njim. Stoga nam je bilo važno izraziti i pokoju misao o webu kao nesumnjivo najjačemu mediju danas u svijetu.

a) Štampani mediji

Govoreći o dijelu Federacije Bosne i Hercegovine gdje Bošnjaci čine većinu stanovništva, budući da su čak uvjeti preživljavanja muslimana u drugim dijelovima naše države izuzetno teški, može se primijetiti da je prezentiranje islama određeno školom mišljenja koju određena publikacija (tj. donator, urednik i članovi redakcije) slijedi. Premda nam je cilj ukazati na zadatke kakve bi pisani mediji trebali imati u kontekstu općega plana i programa širenja nauke islama, samo ukratko ponuditi ćemo naše viđenje krupnijih grešaka u pristupima pisanih medija:

- *zatvorenost*, izuzev jedne ili dvije publikacije sve ostale zatvorene su za prezentiranje islama shodno iskustvu tradicije druge škole, odnosno motreći islam očima drugačijega uma; ovo predstavlja veliku opasnost iz najmanje tri razloga, prvo, ovakvim pristupom svaka grupacija muslimana dobiva mogućnost za prezentiranje "jedinoga ispravnog motrenja islama" a što uglavnom podrazumijeva plasiranje izuzetno negativnoga stava prema drugim grupacijama; drugo, ovakav pristup,

budući da je riječ o samo jednoj perspektivi i iskustvu, ne može pružiti objektivnost niti na teorijskoj niti na fenomenološkoj ravni, a što ograničava onu grupu čitalaca koja, bilo iz doktrinarnih bilo iz finansijskih razloga (u smislu mogućnosti "praćenja" samo jedne publikacije), prati samo jednu vrstu publikacije; treći razlog je što ovakvo stanje pruža mjesto, a što je logično, samo plasiranju onih ideja čiji pokretači/promicatelji imaju novac; tako nas je, između ostaloga, zateklo i stanje da neke izuzetno vrijedne radove nismo u mogućnosti objaviti pošto jednostavno ne odgovaraju šablonu niti jedne publikacije koja se izdaje (npr. spoj nekada nužnoga velikoga teksta i kritike određenoga mišljenja, ili spoj izuzetno kratkoga teksta sa afirmiranjem neke zapostavljene obaveze itd.);

- *skromne mogućnosti informiranja i podučavanja*, prvenstvenom uslijed maloga broja kvalitetnih ali originalnih i tematski savremenih tekstova; naravno da svako čita prvenstveno ono što joj/mu je potrebno; osim toga, skromne mogućnosti informiranja i podučavanja posljedica su i sljedećega problema,
- *mali broj čitatelja*, naravno u odnosu na opću populaciju, štaviše u odnosu na broj džematlija; razlog ovome vjerovatno leži u dobroj mjeri u činjenicama istaknutim u prethodnome pasusu;
- *neaktualnost*, zbog svih navedenih problema, i još mnogih drugih, publikacije nisu u stanju, barem većim dijelom svoga sadržaja, pravodobno i valjano tretirati pitanja vezana za naše življenje islama, u većini slučajeva ne koristi se prethodno ozbiljno i detaljno ispitivanje tretiranoga problema/pojave; razlog ovome može biti i nedostatak materijalno-tehničkih sredstava ali i nestručnost novinara.

Nakon pobrojanoga jasno je da nedostatak dijalektike unutar bića islamskih publikacija prouzročuje svojevrsnu "informacijsko-edukacijsku rupu" a što itekako utječe na muslimane BiH.

Prije negoli predložimo sadržaj koji bi islamski mediji uopće trebali njegovati, u kontekstu našega rada, kratko ćemo se osvrnuti i na radio i TV, odnosno na web.

b) Radio i televizija

U periodu nakon rata kod nas se dosta govorilo o ovim medijima. Nakon prilično velike javne podrške, ulaganja novca i uloženoga truda, imamo rezultat - Radio *Nabu* iz Visokog, čija frekvencija ne može biti praćena čak ni u svim dijelovima Sarajeva, te televiziju BRT, koja je ukinuta ali koja još uvijek radi(?), tj. producira neki materijal.

Mislim da komentar nije potreban. Svi, ali doslovno svi, podbacili smo na ovome polju. Sva naša očekivanja svode se na vrijeme mjeseca ramazana i bajramā. Istina, najjača TV stanica FTV ispunila je naša očekivanja (da se nekome ova ocjena ne bi učinila pretjeranom samo napominjem da FTV nije vjerska a pogotovo nije islamska TV kuća). No, ovo nam ne može biti dovoljno. Pogotovo u kontekstu općega plana i programa širenja nauke islama. Voljeli bismo da se uskoro neko teorijski ozbiljno pozabavi ovim medijima. Za početak, profesionalna analiza stanja i mogućnosti bila bi dovoljna. Pod ovim "profesionalna" naravno da podrazumijevamo i "realna", budući da takva analiza ne bi smjela "previdjeti" da su one koje nekoć bijahu redovne radio i TV emisije o islamu rezultat doslovno "crkavanja" pojedinaca čiji trud niti danas nije pošteno uvažen kod "pojedinaca na vlasti".

c) Web

Kako god teška situacija na području radija i televizije bila niti približno ne odgovara izuzetno, izuzetno lošem stanju na polju korištenja *weba*. Dvije su osnove za razmatranje ovoga pitanja.

Prvu osnovu predstavlja pristup, odnosno prisustvo islamskoga nauka na webu (naravno na bosanskome jeziku). S obzirom na to kakve mogućnosti web kao medij pruža može se konstatirati da je naše angažiranje na ovome polju izuzetno skromno. Postoji nekoliko stranica, ali koje doktrinarno slijede stavove pisanih publikacija tako da je, i po sadržaju, web doslovno "skenirana stvarnost pisanih medija."

Drugu osnovu predstavlja razumijevanje "filozofije weba", tj. shvaćanje da web ima drugačije zahtjeve od štampanih medija. Web zahtijeva konciznost, jasnost, brzinu, fluktuaciju ideja, dinamičnost, masovnost, otvorenost, dijalektiku. Jednostavno, sve greške u pristupu koje pisani

mediji, na neki način, moraju trpjeti web ne dopušta. Stoga i jeste stanje na ovome polju, bar što se nas tiče, najlošije.

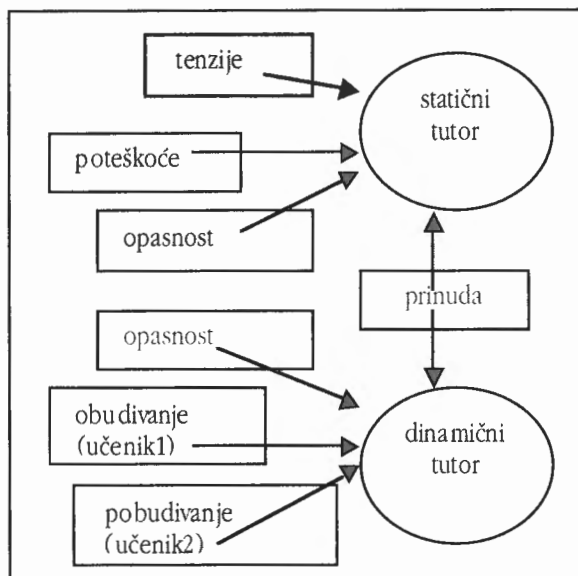
Da bismo imali barem neku osnovu za naše daljnje izlaganje koje je vezano za sadržaje islamskoga nauka koji bi trebali biti podučavani webom, obratit ćemo pažnju, kako Tom Murray u svojoj studiji pod naslovom "A Model for Distributed Curriculum on the World Wide Web" ističe, na najčešće postavljeno pitanje: Kako instruktionalni sistemi, bilo koje vrste, na webu mogu biti objedinjeni čime bi drugi instruktionalni sistemi bili u stanju zajednički s njima djelovati?

"Zanimaju nas situacije gdje se javlja cilj instruiranja (postavljen od strane učenika ili od strane programa), a da pri tome nije naveden ili nije poznat izvor za postizanje toga cilja. U neku ruku, željeli bismo informaciju (koja se naziva *metasadržaj* ili *metadata*, vidi *Guha*, 1996.) zakačenu za tutore ("učitelje") koja opisuje šta i kako oni uče da bi pretraživač mogao pronaći odgovarajuće tutore na webu."

Objekte za apstraktnu prezentaciju znanja i ciljeva učenja, Murray oslovljava sa "teme". One se mogu odnositi na bilo koju vrstu pružanja znanja, uključujući koncept, činjenice i proceduru. Npr.: bitniji datumi u povijesti islama, najveći islamski gradovi, ehlu-l-bejt, prva četverica halifa... Ove teme mogu imati i podteme, potpodteme... Sama definicija tema ne zahtijeva strogo razlikovanje ciljeva poduke (što bi se moglo naučiti) od ciljeva polučenoga ponašanja (što se treba uraditi) - tema se može odnositi na jedno od njih ili na oboje.

Šta je prednost ovoga pristupa? Tutori koje ovaj pristup ocrtava jesu dinamički, odnosno pobuđujući učitelji. Prije svega, osoba koja traga za određenim sa/znanjem na webu, u pretraživač će ukucati temu. Nakon toga, kada pronađe tutora, on na osnovu programske interakcije s učenicom može uočiti eventualne "rupe" u znanju koje učenik posjeduje. Shodno objašnjenome na početku ovoga pododjeljka, tutor širom weba traži druge tutore koji bi osobi mogli pružiti potrebna saznanja. Time se svi pojedinačni tutori na neki način udružuju u jedinstveni dinamički tutor. Tako bi osoba ne samo pronašla odgovore na svoja pitanja već bi popunila i "rupe" u prethodnome saznanju za koje nije znala, odnosno nadoknadila bi nedostatke vezane za temu o kojoj pita a za koje

nije imala informacija. Razliku između statičnoga tutora i dinamičnoga/pobuđujućega tutora jasno ilustrira sljedeća shema.



d) Sadržaj širenja islamskoga nauka kroz medije

Na kraju, ostalo nam je ukratko izraziti naše mišljenje vezano za sam sadržaj nauke islama koji bi bio predstavljen kroz medije.

No, prije nego što iznesemo konkretne prijedloge, uvažavajući nužnost promjena u općemu pristupu islamskim medijima, naglasili bismo važnost formiranja, nazovimo ga, koordinaciono-savjetodavnoga tijela, koje bi imalo zadatak usvajanja jedinstvenoga sadržaja i njegovu distribuciju svim islamskim medijima, naravno vodeći računa o neponavljanju sadržaja. Logično da bi ovakva institucija imala zadatak organiziranja kurseva na kojima bi novinarima islamskih medija bili tumačeni kako osnovi žurnalistike tako i osnovi pedagogije medija, discipline koja je kod nas veoma malo istražena.

Koordinaciono-savjetodavno tijelo bilo bi i vrsta centra za pomoć i podršku svakome islamskome mediju, bez obzira na "veličinu" i "snagu" određenoga medija. Također, ono bi bilo i "medij ideja",

odnosno "desk informacija", čija bi i nužna fluktuacija ideja i uopće medijska dijalektika bili zadovoljeni.

Sadržaj islamskoga nauka prezentiran medijima trebao bi, prije svega, obuhvaćati historiju islama, zatim islamsku kulturu i civilizaciju te, naravno, vijesti koje bi govorile o stanju, problemima, zahtjevima i potrebama muslimana širom svijeta. Ovo bi se osiguravalo emisijama tipa naučno-popularne serije, kvizovi, dopuštene nagradne igre, dokumentarni i igrani program...

ZAKLJUČNE RIJEČI

Svjesni smo, kao što tekstom često isticamo, da bilo kakav projekat, a naročito velik, zahtijeva i velika finansijska sredstva. Stoga naglašavamo potrebu uključivanja i muslimana ekonomista u buduće projekte, bilo njihovim uključivanjem u već osmišljene projekte, bilo njihovim uvezivanjem u grupe koje bi osmišljale mogućnosti boljega ali dopuštenoga poslovanja, čime bi se unaprijed prikupila sredstva kasnije raspoređena na konkretne projekte. Već je odavno vrijeme i pokretanja inicijative stipendiranja od strane Rijasetu Islamske zajednice osoba koje bi npr. u Maleziji (uvjereni smo da bi nam Malezija vrlo rado u susret izašla) studirale ekonomiju a čiji bi diplomski/magistarski rad bio upravo jedan ekonomski projekat usmjeren Islamskoj zajednici. Putem prethodno verificiranih ugovora, nakon završetka školovanja, te bi osobe bile obavezne ostati pri Islamskoj zajednici, što bi trajalo onoliko dugo koliko je to ugovor odredio.

Ali pored ovoga, postoje i sredstva za koja nam donacije nisu potrebne, npr. prostorije Bošnjackoga instituta, Fakulteta islamskih nauka, akademija, medresa... Tu je i kadar kojega spomenusmo raspravljajući o mektebima za odrasle. Dakle, makar za početak, možemo se otisnuti u ovaj ili sličan projekat. Nadati se da ćemo svi uvidjeti važnost konstantnoga pokreta - misli i djela.

A GENERAL PLAN AND PROGRAM FOR THE DISSEMINATION OF THE ISLAMIC SCIENCE

Samir Beglerović

As we follow the dissemination of the Islamic science by the means of different models: school, maktab and the media, one can clearly recognize the need for devising and initiating something we named a general curriculum and program of the dissemination of the Islamic science. This program first requires unification of all dispersive rays and their renewed refraction, this time, through a common lens. Such refracted rays will offer new focus which will again give the fullness of autonomy, but at the same time point to the inability of each of these rays to independently, without the assistance of others, point to the beauty of Islam in all its abundance.

Aside from this, it is necessary to include the Muslim economists, not only in this project but also in the very functioning of the Islamic Community, which can be achieved by offering scholarships and through the adoption of the mentor-method of education.

The named project of the formation of the general teaching curriculum and program of expansion of the Islamic science would bring about the formation of some new institutions within the Islamic Community, such as the Pedagogical Institute of the Islamic Community and the Coordinating and Advising Body, whose aim would be to present Islam in a more dynamic, liberal and a higher-quality manner.

المنهاج والبرنامج العام لنشر التعليم الإسلامي

سامر بغليروفيتش

إن المتتبع لعملية تعليم الإسلام من خلال الأشكال المتنوعة مثل: المدرسة، الكتاتيب ووسائل الإعلام يلاحظ بوضوح وجود حاجة ماسة لابتكار وتفصيل ما يمكن تسميته «المنهاج والبرنامج العام لنشر التعليم الإسلامي»، ويحتاج هذا البرنامج قبل كل شيء إلى توحيد الأشعة المتشتتة وتجميعها لتمر عبر عدسة واحدة وتلتقي في بؤرة جديدة، وهذه البؤرة ستوفر من جديد لكل شعاع استقلاليته التامة، ولكنها أيضاً ستبين عجزه - دون تأييد الآخرين - عن أن يعبر منفرداً عن جمال الإسلام في أكمل صورته.

إضافة إلى ذلك، ينبغي إشراك خبراء الاقتصاد من المسلمين، ليس فقط في هذا المشروع، بل وفي جميع فعاليات المشيخة الإسلامية، وهذا يمكن تحقيقه بتقديم المنح الدراسية لإعداد تلك الكوادر بالإضافة إلى الإشراف المباشر والمتواصل على تعليمهم.

إن مشروع وضع «المنهاج والبرنامج العام لنشر التعليم الإسلامي» يتطلب تأسيس عدد من المعاهد الجديدة داخل المشيخة الإسلامية مثل: المعهد التربوي للمشيخة الإسلامية، والجهاز التنسيقي الاستشاري... تكون مهمتها عرض الإسلام بشكل أكثر ديناميكية وجودة ومرونة.